

GELENEKSEL ATAERKİLLİKTEN MODERN ATAERKİLLİĞE: “KADIN ERKEKLEŞİNCE”

Nuray Firidinoğlu Yılmaz*

Bu makale; Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın 1933 yılında kaleme aldığı ve aynı sene Darü’l Bedayi Tiyatrosunda sahneye konan *Kadın Erkekleşince* isimli tiyatro eserinin, okuyucusu ve izleyicisiyle buluştuğu tarihsel süreçte Türkiye’deki toplumsal cinsiyet olgusunu nasıl yansıttığını ele alacaktır. *Kadın Erkekleşince* adlı oyunda, toplumsal cinsiyet kurgusu iki ana eksen üzerine inşa edilmiştir. Bunlardan birincisi; 1923-1938 yılları arasında yoğun olarak yaşanan ulus devletinin inşası, ikincisi ise; buna paralel ve iç içe olarak gelişen modernleşme sürecidir.

Yeni Cumhuriyet, modern bir kimlik olarak rüştünü ispat ederken toplumun en küçük birimi olan aileyi de geleneksel mirası korumaya özen göstererek dönüştürmeye çalışmıştır. Devletin aile içinde korumak istediği geleneksel değerlerin, ulusal geçmiş üzerine inşa edilmesi, fertlerin aile içindeki rollerine uyumunu duygusal olarak güçlendirmiştir. Örneğin Büyük Türk ailesinin kadını, münevver kimliğiyle aile bireylerinin yetiştirilmesinden sorumlu tutulmuştur ancak bu sorumluluk yalnız aileyi bağlayıcı basit bir sorumluluk değildir. Mustafa Kemal, kadının bu sorumluluğunu, “milletin anası olmak” gibi ulusal bir payeyi hedef göstererek pekiştirmiştir ki böylece kadının ulusla arasında sarsılması güç, organik bir bağ kurması sağlanmıştır.

Bu organik bağ Türk Medeni Kanunu’nun; erkeği, ailenin reisi yapan yetkisiyle erkek ile devlet arasında ise doğrudan kurulmuştur. Erkek, kanunlar önünde yeni Türk ailesinin söz sahibi olan kişisi olarak belirlenirken, kadın daha çok evinin ve aile fertlerinin bakımından sorumlu tutularak edilgen bir biçimde ulus devlet inşa sürecine dâhil edilmiştir. Böylece ulus devlet, toplumsal cinsiyeti ve ilişkilerini kullanarak model Türk bireylerini ve geleceğin Türk toplumunu programlamaya çalışmıştır.

Yeni Türkiye’nin inşası, yaratmak istediği ulus bilincinin yanında 20.

* Yıldız Teknik Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü yüksek lisans öğrencisi

yy ‘da artık moderniteyi de kapsayacak köklü bir revizyona ihtiyaç duy-maktaydı. Modern bir Türk ulusu yaratmak amacıyla yapılacak çalışmalar için en uygun alan olarak yine aile uygun görüldü. Aileden başlayacak olan modern değişimlerin, en kısa sürede toplumun bütününe etki etmesinin bek-lendiği doğal bir süreç izlendi. Aileden başlayacak olan modern değişimde toplumsal cinsiyet rolleri yine kaçınılmaz olarak kullanıldı.

Yeni Türkiye’nin modern kurgusunda kadın, modern bir imge olarak görünür kılınmak istendi. Modern bir imaj olarak kullanılmak istenen kadın, öncelikle özel alanın dışına çıkarıldı ve kendisine kamusal alanın kapıları açıldı. Cumhuriyet devrimleriyle kadın, eğitilmiş ve meslek sahibi kimliğiyle kamusal alanda çağdaş Türkiye’nin taşıyıcı imgelerinden biri haline getirildi.

Ancak bu tablo, bir yandan Yeni Türkiye’nin modern toplum hedeflerine yaklaştığını gösterirken diğer yandan toplumsal cinsiyet rollerinin karmaşık bir hal aldığı da sinyallerini veriyordu. Modern Türkiye’nin gelenekle-rinden kopmadan modernleşme isteği, toplumsal cinsiyet rolleri üzerinde geleneksel ve modern değerlerin seçimi arasında sıkışıp kalan kadınları ve erkekleri yarattı. Bu süreçte kadına ulusun anası ve gelecek Türk neslinin yetiştiricisi olarak daha fazla sorumluluk yüklendi. Kadına, kutsal sayılan aile ve vatan kavramlarıyla iç içe geçen sorumluluklarıyla büyük; ulus devlet ve modernleşme kurgusunda ise küçük ve edilgen roller biçildi. Türk kadınından iyi bir anne, iyi bir eş, münevver ve muasır bir Türk kadını olması beklendi. Ancak kadın, kendisinden beklenen bu rollerin yanında, toplumda bir birey olarak da var olmak istedi. Kadının milli ve modern bir kimliğin dışında yalnızca bir kadın olarak kendi istek, düşünce ve duygularıyla özgür bir birey olma isteği, ne yazık ki çoğu kez geleneksel yapının muhafazakârlığı ve siyasal otoritenin sınırlandırmalarıyla engellendi.

“Cumhuriyet’in ilk yıllarında yeni devletin modernliği en etkileyici biçimde rejimin tanıtımının simgesi haline gelen kadın imgeleri yoluyla yansıtıldı: geçit törenlerinde bayrak taşıyan şortlu, okul önlüklü, asker üniformalı genç kızlar ya da balolarda dans eden tuvaletli kadınlar”¹. Türk

1 Deniz Kandiyoti, *Cariyeler, Bacılar, Yuttaşlar-Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, Metis Yayınları, İstanbul, 2007, s. 236

kadınının modernleşme simgesi olarak bu önde olma durumu, Batı'nın Türk kadınına dair; hala erkek tahakkümü ve gölgesi altında olduğu düşüncesini iyileştirmeliydi. Mustafa Kemal, Batının Türk kadını hakkındaki bu olumsuz fikirlerin nedenini “*Düşmanlarımızı aldatan bu manzara-i hariciye bilhas-sa kadınlarımızın şeklinden, tarz-ı teşebbüsünden ve suret-i tesettüründen neşet ediyor.*”² diye ifade etmektedir. Onun bu ifadesi modern Türkiye'nin çehresini yansıtacak olan Türk kadınının modern bir imge oluşunun altını çizmektedir. 21 Mart 1923'te Mustafa Kemal'in Konyalı kadınlara hitap konuşmasında da kadının kavuşması beklenen modern görünümün bir anlamda sınırları belirlenirken diğer yandan da eleştirisi yapılmaktadır: “*Avrupa'nın en serbest balolarında bile kıyafeti hariciye olarak arz edilemeyecek kadar açık bir teşebbüs*”. Bu ifadeyle, Türk kadını, bir yandan modern Türk kimliğinin simgesi olarak konumlandırılırken diğer yandan da ondan bu rolü istenilen ölçülerde yapması beklentisi vurgulanmaktadır. Türk kadınından modernleşmenin taşıyıcısı olma rolünü, iffetini koruyup aşırıya kaçmayarak ölçülü bir biçimde yapması beklenmiştir.

Kemalist reformlar, “modern aileden, modern ulusa” parolasıyla toplumun en küçük birimi olan aileden başlayarak tüm topluma yayılacak olan bir yapılandırmayı amaçlıyordu. Aile ve toplumu modern esaslarla yeniden yapılandırma ihtiyacı doğrultusunda Medeni Kanun hazırlama çalışmalarına başlandı. “1924'te yeni bir Medeni Kanun hazırlığına başlandıysa da kanunu hazırlayan Hukuk-u Aile Komisyonu'nun çalışmaları istendiği gibi yürümüyordu. Komisyon çalışmalarıyla kesin ve hızlı sonuçlara varılamıyor, zihniyet geriliği ve bürokratik zorluklar bunu engelliyordu.”³ 1924'teki bu Medeni Kanun hazırlama girişiminin sonuçsuz kalması üzerine daha hızlı bir çözüm arayışına gidildi. Avrupa'daki örnekleri arasında en yeni ve en kusursuz olarak seçilen İsviçre Medeni Kanunu, Türk toplum yapısına uygun olduğu düşüncesiyle kabul edildi. 4 Ekim 1926'da yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu kendinden önce yürürlükte olan Şer'i esaslara dayalı Mecelle'ye kıyasla, kadına aile ve toplum içinde verdiği haklar düşünüldüğünde oldukça ilericiydi. Ancak kadının aile içinde ve toplumda erkekle eşitliğini sağlamakta yetersiz kalmaktaydı.

2 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri cilt:2, 1997, s. 153

3 Leyla Kırkpınar, “Türkiye’de Toplumsal Değişme Sürecinde Kadın”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s.21

Medeni Kanun çok eşle evliliği yasaklamış, kadına boşanma, boşanma ertesinde çocuklarının velayetini alabilme hakkı gibi bazı haklar tanımış olsa da ona, aile içindeki rol ve haklarında erkekle eşit koşullar sağlayamamıştır. “*Koca aile birliğinin reisidir (m. 152). Dolayısıyla evin seçimi kari ve çocukların iâşesi ona düşen ödevlerden, sorumluluklardandır. Eve kadının bakacağı da yine kanun hükmüdür (m. 153). Dolayısıyla asli görevi ev işine bakmak olan kadının ev dışında çalışması da kocanın açık ya da zımni iznine bağlanmıştır (m.159).*”⁴ Bu hükümlerinin de gösterdiği gibi, erkek halen, aile içindeki egemen rolünü devam ettirmiş, kadın ise egemenin doğal olarak sahip olduğu ya da belirlediği şartlar altında yaşamını sürdürmek zorunda kalmıştır. Evin idaresinden kadını sorumlu tutan kanun kadının birincil görev ve misyonunu ev içi alanda eş ve anne olarak belirlemişti ancak modern devlet kadını bir yandan da kamusal hayatta görünür kılmayı amaçlamaktaydı. Çözüm, geleneksel ataerkil kalıpları zedelemeyecek bir şekilde hayata geçirildi: Kanun’da kadının hayatını idame ettirmek için çalışması ancak “kocanın açık ya da zımni iznine” tabi tutuldu. Böylelikle yasa, iki kadın tipi yarattı: biri sorumluluk alanı ev olarak belirlenen geleneksel kadın tipi, diğeri kocanın iznini aldığında çalışabilme hakkını kazanan geleneksel ile modern arasında kalan kadın tipi.

İşte bu noktada, 1933’te Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın kaleme aldığı *Kadın Erkekleşince* tiyatro oyunu kadının ve toplumun bu iki rol arasında yaşadığı çelişkiyi anlatması bakımından önemlidir. Oyun, kadının bu iki rolden biri olan anne ve eş olma rolünü, çalışan kadın rolünü üstlenip ihmal ettiğinde dramatik bir sona mahkûm oluşu teması üzerine kurgulanmıştır. Hüseyin Rahmi’nin bu oyunu dönemin modern- geleneksel çatışmasını, değişen toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden yansıtmaları bakımından değerli bir örnektir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın *Kadın Erkekleşince* adlı oyunu hakkında kısa bir bilgilendirme: Gelenekseli temsil eden Mebrure Hanım, Ali Tevfik Bey’in karısıdır. Ali Süreyya Bey ise Mebrure Hanım ve Ali Tevfik Bey’in oğludur. Çok varlıklı olmayan bu aile, yanlarında varlıklı bir aileden gelen Memduha adlı öksüz kızı, vasisi olarak barındırırlar. Bir de evlerinde genç bir hizmetçi kız olan Reyhan vardır. Mebrure Hanım’ın bütün gayesi oğlu

⁴ Şirin Tekeli, *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1982, s. 219

Ali Süreyya ile Memduha'yı evlendirmek ve bu sayede geleceklerini garantiye almaktır. Bu şekilde Memduha'nın servetine konacak, hem oğlu hem de kendileri rahat edeceklerdir. Fakat gerek Ali Süreyya gerekse Memduha bu evliliği istememektedir. Bu arada Memduha'nın da Mesut Galip adlı bir gençle ilişkisi olduğunu öğrenirler. Mevrure Hanım ise bu durumu bir türlü kabullenemez.

Daha sonra, hafiye olarak tutulan Düztaban Ayşe'den Ali Süreyya Bey'in bir şirkette küçük bir aylıkla çalışan Nebahat adlı bir kızla görüştüğünü öğrenen Mevrure Hanım, Ali Süreyya'ya Nebahat'i gelin olarak istemediğini bildirir. Bir gün Ali Süreyya Bey ile Nebahat'in kaza haberlerini alırlar ve bu sırada gizlice evlendikleri öğrenilir. Mevrure Hanım onları evlerine alır ancak geleneksel kadın Mevrure ile modern kadın olan Nebahat bir türlü anlaşamayacaktır. Bu sırada Memduha da Mesut Galip ile kaçmıştır. Ali Süreyya'nın Nebahat'in hamile olduğunu söylemesi bile annesinin kalbini yumuşatmaz. Nebahat ve Ali Süreyya ayrı eve çıkarlar. Oyunun kırılma noktası Ali Süreyya ile Nebahat'in evlenirken yapmış oldukları evlilik sözleşmesidir. Bu sözleşmeye göre; kadın- erkek her bakımdan eşittir, ve bütün işlerin yapımı da eşit şekilde olacaktır. Bu şekilde oyun kadın erkekleşirse erkek de kadınlaşacaktır anlatısıyla sürer. Tabii bu düşünce de zamanla Ali Süreyya ile Nebahat arasında sorunlara yol açacaktır. Nebahat'in olmak istediği kadın tipi geleneklere aykırıdır. Toplumdaki kadının yapması gereken görev ve sorumlulukların dışındadır. O, kadının her bakımdan erkekle eşit olduğu düşüncesindedir.

Nebahat ile Ali Süreyya'nın çocukları Hilkat dünyaya gelir. Bir sabah evde çocuğa bakmak sırası konusunda bir tartışma yaşanır. Nebahat kendisinin de kocası gibi çalışma sorumluluğunun olduğu konusunda ısrar eder. Ali Süreyya, Nebahat'in yaptıkları evlilik sözleşmesi gereğince kendisine teklif ettiği nöbetleşe bakımı işe gitme zorunluluğu sebebiyle reddeder ve işe gitmek üzere evden ayrılır. Nebahat de bunun üzerine kocasıyla aynı iş yükümlülüğünü üstlendiği gerekçesiyle Hilkat'ı evde yalnız bırakarak işine gider. Oyun, karı kocanın evlerine döndüklerinde evde yalnız bıraktıkları bebekleri Hilkat'ı ölü bulmalarıyla sonlanır.

Cumhuriyet, Medeni Kanun ile aile yapısıyla birlikte aile bireyleri arasındaki ilişkileri de yeniden düzenleyerek eski toplumsal alışkanlıkların

değişiminde etkili olmuştur. “Osmanlı toplumunda erkeğin aile üzerindeki mutlak otoritesi, Cumhuriyetle yerini eşiyile arasında duygusal bir bağ olan, çocuklarıyla kadın kadar ilgili bir erkek tipine bırakmıştı. Kadın ise erkekle kurduğu sevgi ve arkadaşlık bağıyla yeni ve görece denk bir rol edinmişti.”⁵

Oyunda, anne babasının rızası olmadan bir evlilik yapan Ali Süreyya, “*Memduha'nın fazla saflığı bence büyük kusurdur. Evlenecek olsam benimle yumruk yumruğa fikir çarpışmalarında güçlü bir kadın almak isterim, servetle değil, kalbe uygun gelen kimse ile evlenilir*”⁶ sözleriyle, Kemalist ideolojinin yaratmak istediği yeni erkek tipinin örneğini oluşturmaktadır. Ortak geçmiş hafızasından silinmek istenen eğitimsiz, eve kapanmış Osmanlı kadını imajı, Ali Süreyya tarafından da “kusurlu” bir hal olarak tanımlanır. Yeni erkeğin özgür iradesiyle, sevgiye dayalı yaptığı evlilikte kadının münevver bir kimliğe sahip olması da artık önemsenmektedir.

Erken Cumhuriyet'in eğitimli ve görgülü kadını var olan kadın imajının üzerine inşa etmenin zorluğunu Mustafa Kemal'in söylev ve demeçlerinde yer alan şu satırlarından anlamak mümkün:

*“Muhterem arkadaşlar, kadınlarımız da bizim gibi idrak sahibi ve düşünen insanlardır. Onlara ahlaken yüce prensiplerini aşılacak, milli ahlakımızı anlatmak ve onların dimağını nur ile doldurmak, ahlaki temizlikle cihazlandırmak esası üzerinde bulunduktan sonra fazla bencillğe lüzum kalmaz onlar yüzlerini cihana gösterebilirler ve gözleriyle cihanı dikkatle görebilirler, bunda korkacak bir şey yoktur.”*⁷

Mustafa Kemal'in erkekler topluluğuna ilk olarak “*Onlar da bizler gibi idrak sahibi ve düşünen insanlardır.*” diye seslenişi çarpıcıdır. Bu sesleniş, bir yandan bulunulan noktanın vahametini gösterirken, diğer yandan da cumhuriyet kadını gibi, cumhuriyet erkeğinin de biçimlendirildiğini gözler önüne sermektedir. Devlet, üst yapı ve kurumlarını eğitim, hukuk gibi mekanizmalar aracılığıyla modernleştirirken, aile içinde geleneksel kalmış olan

5 Ayşe, Durakbaşa, “Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve Münevver Erkekler”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s.32

6 Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Kadın Erkekleşince*, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1968 ,s. 22

7 Ayşe Durakbaşa, a.g.e, s.41

kadını, aydınlatma ve modernleştirmede ise bir yol gösterici olarak erkeği kullanmıştır. İmparatorluk boyunca kadın kendisiyle özdeşleşen evdeyken, erkeğin; sokakta, meslekte ve de mecliste “var olmasıyla” kazandığı deneyim, onu yol göstericiliğe taşımaya yetmiştir. Böylece, görece münevver olan erkekler, onlardan daha geride olan kadını kurtarma görevi üstlenmişlerdir.

Medeni Kanun, erkeğin modernleşme sürecindeki başat rolünün aile içinde de devam ettiğini; kadını, çalışma hakkını kullanmak için kocanın açık ya da zımni iznine tabi bırakması ve ev işlerinden sorumlu tutması hükümleriyle göstermiştir. Böylece kadın, kendisine belirlenmiş özel alan içerisinde tutulmuştu. Bu durum kadının kendisinden beklenen geleneklerle örülü modern bir yaşantı isteği karşısında, geçmiş ve şimdi arasında sıkışmasına neden olurken farklı kuşaklar arasındaki kadınların geleneksel ve modern yaşam ezberlerinin birbirleriyle çatışmasına da zemin hazırlamıştır.

Kadın Erkekleşince 'de geleneksel ve modern kadın rollerinin çatışması, Nebahat ve kayınvalide Mebrure Hanım arasındaki diyaloglarda gösterilmiştir. Oyunda, kadının geleneksel ve modern rolleri arasında sıkışmışlığını, modern kadın olan Nebahat'ın, kendisinden daha geleneksel olan kayınvalidesi Mebrure Hanım'la aralarında geçen bir diyalogda da görmek mümkün: İki kadının aynı evde yaşadıkları dönemde, Mebrure Hanım Nebahat 'den temizlik işlerine yardım etmesini istediğinde Nebahat'ın: “*Ben kadın hizmeti göremem. Aşağılık iştir. Ben erkeğim.*”⁸ diyerek verdiği yanıtı, cumhuriyetle bazı haklara kavuşmuş olan modern kadının, kadınlık vazifelerini ihmal edişini vurgularken, bu ihmal ediş, cinsiyet rollerinin baştan aşağı çarpık kurgulanışına da işaret etmektedir. Nebahat, çalıştığında erkekleşmiş olarak algılanmaktadır. Bunun temel sebebi de erkeğin vazifesi olan bir işi yapmaya çalışmasıdır. Nebahat tarafından da kabul gören bu fikir onu, söylemde de olsa cinsiyetini reddedecek noktaya getirmiştir. Aslında Hüseyin Rahmi'nin oyunda göstermek istediği de budur. Kadın kamusal alanda iş kadını olarak var oldukça doğal dengeler bozulacaktır. Öyle ki Nebahat'ın oyunun sonuna doğru işe gitmekte ısrarcı davranarak çocuğunu evde yalnız bırakıp ölümüne sebebiyet veriş de bu doğal dengelerin altüst oluşunun en uç örneği olacaktır. Oyundaki geleneksel ve modern kadın arasındaki çatışmanın bir örneğini de Mebrure Hanım'ın, Nebahat ve oğlu

8 Hüseyin Rahmi Gürpınar, a.g.e, s. 59

Ali Süreyya evde yokken odalarına girdiğinde karşılaştığı sahneyi anlattığı şu satırlarda görmek mümkün:

“Odanın döküntüsünü sana nasıl anlatayım? Bunun yanında bit pazarı halt etsin... Çamaşır değiştirmiş, kirlilerin yarısını karyolanın altına tıktırtmış... Yarısını ortalara saçmış: temiz mendillerin yanında kirlili çoraplar. Süreyya'nın boyun bağları, kullanılmış yakalıkları orada burada sürünüyor. Sokak elbiseleri birbirinin üzerine kanepeye atılmış, iskarpinlerin bir teki kapı arkasında, öbür teki gardrobun önünde... Değiştirdiği yatak takımlarını dürmüş bükmüş, bir köşeye yığılmış. Üzerine telveli kahve tepsisini koymuş... Çay içmişler, yıkamadan fincanları etejerin üzerine koymuşlar. Şeker bulaştığı kaşıklar tabaklardan cilalı tahtalara taşmış, kurumuş, yapışmış. Haftalardan beri süpürge görmemiş oda toz içinde ve daha kadınların özelliklerine ait kirlilikleri oğlumun erkeklik namusuna saygı duyarak dilim varıp da söylemiyorum.”⁹

Bu sözlerle cumhuriyet reformlarından faydalanarak iş hayatına atılan Nebahat'in ev içi vazifelerini ihmal edişi aşağılanırdır. Bu kadınlık değildir. Onu kadınlıktan çıkaran çalışma vasıtasıyla erkekleşmesidir. Oyunda çalışan kadın, erkeğe mahsus görülen çalışma ve evi geçindirme sorumluluğunu üstlenerek erkekleşmiştir. Kadının bu şekilde erkekleşmesi ise erkeğin iktidar ve otoritesine ortak olup asli kadınlık görevi olan ev işleri ve çocuk bakımını savsaklamasına neden olmaktadır. Hüseyin Rahmi'nin de oyunda vurguladığı, kadının Kemalist devrimlerin kendisine verdiği haklarla asli görevini unutup bu göreve yabancılaşmasıdır. Bu durum yani kadınların kamusal alana çıkışı, erkek için erkeklik otoritesini kaybetmek endişesini doğurmuştur. Kadının ekonomik gücü elinde tutan erkeğe bağımlı hale gelişi, erkeğe iktidarı getirirken; kadın, çalışıp eve para getirmeye başladığında erkeğe de iktidara da ortak olacak kaygısı yaratmıştır. Bu kaygı, kadının, kendisine sunulan çalışma hakkını, erkeğin ev içi iktidarından çalmamak ve erkeklik otoritesine gölge düşürmemek şartıyla gerçekleştirebilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu da kadını, yalnızca çalışma sorumluluğunu üstlenen bir birey olmaktan uzaklaştırmış, iki zorunlu tercih ile sınırlandırılmasına neden olmuştur. Birincisi, çalışma hayatıyla birlikte ev içi görevlerini kusursuz ve eksiksiz yapmak. İkincisi ise, yalnızca ev içi

9 Hüseyin Rahmi Gürpınar, a.g.e, s. 61-62

görevleriyle uğraşmak.

Erken cumhuriyet döneminin kadın algısını yansıtmaya açısından Mustafa Kemal'in analık meselesine dair söylediği aşağıdaki ifadeler dikkat çekicidir. Bu ifadeler aynı zamanda Hüseyin Rahmi'nin oyunundaki kadın algısını tamamlayıcı bir nitelik de taşımaktadır:

*“Kadının en büyük vazifesi analıktır. İlk terbiye verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse bu vazifenin ehemmiyeti layıkıyla anlaşılır. Milletimiz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bugünün gereklerinden biri de kadınlarımızı her hususta yükselmelerini temindir. Kadınlarımız da âlim ve mütefennin olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün tahsil derecelerinden geçeceklerdir. Sonra kadınlar sosyal hayatta erkeklerle beraber yürüyecek birbirinin muin ve müzahiri olacaklardır.”*¹⁰

Bu satırlarda kadının sosyal hayatta her ne kadar erkekle beraber yürüyeceği söylene de seçilen kelimeler itibariyle de erkeğe bir “yardımcı” ve “geriden” yardım eden sıfatından öteye gidilememiştir.¹¹ “Kadının birincil işlevi analık olunca, bilgili kadınların bilgilerini önce evde uygulamaya koymaları beklenmektedir. Ne de olsa diğer bir konuşmasında söylediği gibi “Erkeğe ilk öğüt ve eğitimi veren, ona ilk anne telkininde bulunan kadındır.”¹²

Hayat Dergisi'nin ilk kadın özel sayısında Mehmet Erişirgil'in “İstikbalde Kadın” adlı makalesindeki şu sözler bu noktada anlamlıdır:

“Bize göre kadın ne kadar diğer “mevcutlar” için fedakâr olur, ne dereceye kadar bir erkeğin başarısını temin eyleyecek ihtiras ve kuvveti verebilir ve çocuğu için bir muhabbet ocağı haline gelebilirse o kadar mesut, cemiyetin kuvvet ve ahengi de o nispette ziyade olur. Kızlarımıza şunu telkin etmeliyiz ki hakiki şahsiyet içtimai vazifenin benimsenmesiyle hasıl olur. Hanımlar bu vazifeyi ferdiyetlerini müstakilen inkişaf ettirmeye değil, bütün varlıklarını

10 Zehra Arat, “Kemalizm ve Türk Kadın”, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, Ed. Ayşe Bertay Hacımiraçoğlu, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s.53

11 Muin: yardımcı muavin, müzahir: taraftar çıkan, geriden yardım eden, koruyan anlamlarına gelmektedir.

12 Zehra Arat, a.g.e, s. 52

diğerlerine, çocuđuna, zevcine raptetmekte görmelidirler."¹³

Erişirgil'in bu sözleri 1928'de söylenmiş olsa da Hüseyin Rahmi'nin *Kadın Erkekleşince*' sinin yazılıp oynandığı 1930'ların iktidar söylemin-den farklı değildir. Cumhuriyet ve reformları, Türk kadınına yeni, Batılı (modern) bir ataerkil yaşam alanı getirebilmiştir. Yeni yasalarla kadın, toplumsal alanda görünür hale gelmişse de kendi için yaşama hakkı olmayan, varlığını diğerlerinin varlığına adayan "ana" dan öteye gidememiştir. Varlığını, kocası ve çocuklarının başarı ve mutluluğuna adayan kadına birey olma hakkı tanınmamıştır.

Oyunda, Nebahat'ın giysilerinden gelen lavanta kokusunu alan kayın-validesinin yorumu kadının birey olmaya kendi için bir şeyler yapmaya hakkı olmadığını göstermektedir: "*Kokar elbette... Karı kendi kazandığını, oğlumun elinden aldıklarını hep süsüne, lavantasına, pudrasına veriyor. Tuvalet harcamalarına gelince kadın...*"¹⁴

Ali Süreyya, çocukları Hilkat'in felaketini hazırlayan tartışma sırasında da Nebahat'a tabiatın, ana ve babanın çocuk üzerindeki görevlerini pek güzel ayırdığını anlatır. Çocuğa vaktinde süt vermenin, altını temizlemenin, yatırmanın, kaldırmanın anaya ait vazifeler olduğunu söyler. Nebahat bunun ispatını istediğindeyse "*İspatım, memenin anada olmasıdır.*" der ve babanın görevinin kazanıp getirmek olduğunu sözlerine ekler. Nebahat'ın buna cevabı ise řu şekilde olur:

"Bir defa çocuk meme ile değil emzik ile besleniyor. Bu işi bir ana kadar baba da pek güzel görebilir. İkincisi senin kazancın bu tavan arası geçimini bile tamamıyla karşılamaya yetmiyor. İkimizin aldığı para da hemen hemen birbirine eşit. İçinde yaşadığımız yüzyıl, kadını erkekleştiriyor... Mademki biz erkek işlerine atlıyoruz. Siz erkekler neden kadın hizmetine el sürmekten çekiniyorsunuz? Toplumun bize yüklediği görevleri cins farkına bakmadan paylaşmazsak kadın elinin yetişemediği işleri kim görecek? Kadının erkekleşmesi biraz da erkeğin kadınlaşmasını gerektirmez mi? İş dengesi başka türlü nasıl düzelebilir."

13 Ayşe Durakbaşa, a.g.e. s. 41

14 Hüseyin Rahmi Gürpınar, a.g.e., s. 59

Ali Süreyya Nebahat'ı severek, modern bir eş olarak seçmiştir. Ancak iş çalışmaya gelince bu sevgi bağı çatırdamaya başlamıştır. Nebahat'ın iş hayatına girmesiyle ev işlerini ve çocuğun bakımını ihmal etmesi, Ali Süreyya ile evliliklerini trajik bir sona sürüklemiştir. Nebahat ev idaresine yardım için bir erkek gibi çalışırken, kocasının da neden ev işlerine yardımcı olmadığını sorgulamaktadır. Hüseyin Rahmi dönem kadınının, kendisine tanınan hakları kullanmaktaki mağduriyetini Ali Süreyya ve Nebahat'ın bu çatışmasında ortaya koymuştur.

Nebahat, geleneklerin kadına yüklediği görevleri: *"Kadın evde otursun, sadece aile işleriyle uğraşsın, erkek kazansız, getirsin, yuvayı beslesin... Orta çağdan kalma bu adet çok eskimiş bir geçinme kuruluşudur"*¹⁵ diyerek reddeder. Kadının ekonomik özgürlüğünü elde etmediği sürece erkeğe bağımlı olacağı düşüncesini, kayınpederi Ali Tevfik Bey'e de şu sözlerle ifade eder:

*"Beyefendi hazretleri, erkeğin eline bakan kadın özgür değildir. Pençiksiz bir çeşit aile halayığı... Koca esiridir. Bu kaba koca akşam eve gelip de emirlerinden birinin ihmal edildiğini görünce kadını haşlar, canı isterse döver bile... Kadının elinde derebeyine karşı kullanabileceği hiçbir silah yoktur. Kadın yaratılıştan bu düşkünlüğe mahkûm olacak zavallı bir yaratık değildir. Kadın bugün kocası ile hukukça eşit olmak istiyor."*¹⁶

Nebahat'a Ali Tevfik Bey tarafından "kanunca bu eşitlik verilmiştir" cevabı hemen gelir. Hüseyin Rahmi, Nebahat'ı o dönemde kendine tanınan haklarını sonuna kadar kullanmak isteyen ve medeni kanunun sözde eşitliğinin farkında olan bir kadın olarak konuşturmaya devam eder. *"Sözle... Kanunun hiçbir maddesi bundaki kadar ihmale uğramamaktadır, kadın erkekle hukuk baskülünde erkekle bir tartıda gelebilmek için yalnız kanunun koruyuculuğuna ihtiyaç duymayacak başka maddi kuvvetlerle silahlanmış bulunmalıdır."*¹⁷

Nebahat kanunun sağladığı söylenen eşitliği alaya almakta, bunun kâğıt üzerinde bir sözden öteye gitmediğini ifade etmektedir. Ayrıca, pratik yaşam

15 Hüseyin Rahmi Gürpınar, a.g.e, s.56

16 Hüseyin Rahmi Gürpınar, a.g.e., s. 57

17 Hüseyin Rahmi Gürpınar, a.g.e, s. 57

örneklerinde bu hakların uygulamaya geçmediğinin de altını çizmektedir. Nebahat'ın bu sözlerinde maddi özgürlük, kadını kanun koruyuculuğuna muhtaç bırakmayacak kadar önem kazanmıştır.

Oyununun çözüm bölümü, Ali Süreyya ve Nebahat'ın işe gitme zorunluluklarını birbirlerine kabul ettirme çabasıyla başlar. Bebekleri Hilkat'e bakmak için birinin işe gitmeyerek evde kalması gerekmektedir. Ancak ne Nebahat ne de Ali Süreyya bu istek ve hakkından ödün verirler. Ali Süreyya'nın: "*Bırak Nebahat gideyim, bu manasız sözleri dinletmek için beni boşuna alıkoyma. Sonra yalnız çocuk değil ikimiz de aç kalırız.*"¹⁸ sözlerine Nebahat şu şekilde cevap verir:

*"Hayır gidemezsin. Bugün bakım nöbeti senindir. Bir saat daha burada kalacaksın. Çocuk uyanınca sütünü verecek, altını değiştireceksin. Tekrar uyutup gideceksin. Öğle tatilinde bir engel çıkmazsa ben geleceğim. Fakat aynı zamanda sen de gelmeye uğraşacaksın. Dün nöbeti ben yaptım. İşime geç kalamam. Kovulurum. Birçok işsiz kadınlar daktiloluk için büroya gelip gidip duruyorlar. Patronların burunları Kaf dağında. Kimseye metelik verdikleri yok."*¹⁹

Nebahat ile Ali Süreyya çalışma hayatlarını sürdürürken, bebeklerini bakma sorumluluklarını da birlikte paylaşmak zorunda kalmışlardır. Siyasal iktidar, kadını kamusal alana taşıırken, çocuklu bir kadının çalışma yaşamında ihtiyaç duyacağı kreş, esnek zaman uygulaması gibi imkânları sunmaktan geri kalmıştır. Oyunda, eşler arasında bu sebebe bağlı olarak çıkan tartışma da Nebahat kocasından beklediği "kadınlaşmayı", yani ev ve çocuk bakımında yardımcı göremez ve Ali Süreyya işe gitmek üzere evden ayrılır.

Evde çocuğu Hilkat ile baş başa kalan Nebahat'ın Hilkat'e seslenişi oyunda modern kadının çalışma isteği hırsının acımasız bir sona varabileceğini ortaya koymaktadır. Nebahat işe gitmek üzere evden çıkmadan Hilkat'e şöyle seslenmektedir: "*Kıtlık yüzyılının zulme uğramış kurbanı uyu... Ve hiç uyanma... İşte ben gidiyorum.*"²⁰ Oyun, kendisine verilen hakları kullanma pahasına her şeyi feda edebilecek bir modern kadın profili ortaya çıkarır.

18 Hüseyin Rahmi Gürpınar, a.g.e, s.70

19 Hüseyin Rahmi Gürpınar, a.g.e, s.70

20 Hüseyin Rahmi Gürpınar, a.g.e, s.71

Bu profilin örneği olan Nebahat, aile içinde ve toplumsal hayatta var olma hırsıyla kendi çocuğunu dahi ölüme terk edebilecek bir tehlikeye (caniye) dönüşür. Hırsının yanında, duygularıyla hareket eden, zaafına yenik düşen bir kadın haline gelir.

Hüseyin Rahmi'nin bu oyununda, kadının erkekleşmesi bir trajediye yol açmıştır²¹. Nebahat'ın kocasının ardından evi terk etmesiyle Bebek Hilkat evde yalnız başına kalır. Akşam olunca işten evlerine dönen Ali Süreyya ve Nebahat, beşikteki "Hilkat" in cansız bedeniyle karşılaşır. Çocuklarının cesetleri başında ağlayan karı kocanın yaşadığı hezeyan kapının çalıp komşularının Ali Süreyya'ya verdiği mektuplarla kesintiye uğrar. Nebahat kocasına gelen bu mektupların aşığından geldiğinden şüphelenir ve Ali Süreyya'nın elindeki mektupları almak için onunla mücadeleye girer. Bebeklerinin beşikteki cenazesinin yanı başında bu mücadeleyi verirken Ali Süreyya:

"Kıskançlık damarın kabarmınca çocuğunun ölüsünü, her şeyi unuttun. Basbayağı bir kadın oldun. Erkekleşme iddianın tersine hala kadınsın. İliklerine kadar kadın kalmışsın. Zayıfyürekli, iradesiz kadın. Ve senin gibi bu gülünç hevese yeltenenlerin hepsi de bir kat daha kadınlıklarını ispattan başka bir şey yapmış olmazlar."

Ali Süreyya'nın bu sözlerinde Nebahat, kıskançlığıyla çocuğunun ölüsünü unutan zaafına yenik, zayıf yürekli ve iradesiz bir kadın haline gelir. Nebahat'ın çalışma hayatına girdikten sonra kendisinden beklenen ev içi görevlerini reddederek *"Ben erkeğim."* deme iddiası artık Ali Süreyya'nın gözünde başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Çünkü Nebahat kıskançlığının gözünü kör etmesiyle çocuğunun ölümünü dahi unutmuş bir caniye dönüşmüştür. Kadının çalışma hayatına girmesi, hayati sakıncalara yol açmasının yanında kadının erkekle eşit koşullarda yaşama ümitlerini de boşa çıkaracaktır. Ali Süreyya'nın ifadeleriyle kadının bu umudu gülünç bir hevesten başka bir şey değildir.

Ali Süreyya; bundan sonra hararetle, kendisine gelen mektupları önceki sevgilisinin intikam amacıyla gönderdiğini Nebahat'a anlatmaya çalışırken bir ara sinirle: *"Ne yapayım erkek kadından yılarak tam manasıyla saf, temiz*

21 Nurdan Gürbilek, *Kör Ayna, Kayıp Şark*, Metis Yayınları, İstanbul, 2004, s. 62

bir kadın aramış olduğum için beni kim ayıplayabilir?” der. Cumhuriyet’in kendisine verdiği hakları kullanan Nebahat bu yüzden yeni bir tanımlamayla “*erkek kadın*” olarak nitelendirilir. Ali Süreyya’ya göre Nebahat, erkek rolü olan çalışmayı üstlendiğinde bir kadında olması geren saflığı ve temizliği yitirmiştir. Bu da erkeğin ihanetini toplumun dahi ayıplamayacağı meşru bir zemin yaratmıştır.

Cumhuriyet devrimlerinin yarattığı yeni kadın tipi olan Nebahat, kanunların kendisine tanıdığı hakları kullanırken eşi, eşinin ailesi ve toplum tarafından başarısız kabul edilmiştir. Onun başarısızlığı aynı zamanda cumhuriyet devrimlerinin de bir başarısızlığı olarak düşünülebilir. Devrimlerin başarılı olamamasında modernleşme teorileriyle toplumsal gerçeklikler arasında var olan kopukluklar önemli bir yer tutmuştur. “*Yeni kadına batılı aile içinde kadının üstlendiği role benzer bir rol verilerek kişiliği geliştirilmeye ve toplum içinde söz sahibi kılınmaya çalışılırken, biçimsel yönden de, eski geleneksel Türk toplum yaşamına pek uymayan bir kadın görüntüsü verilmeye çalışılmıştır.*”²²

Nebahat’ın çalışarak erkekleşmesinin yarattığı dramatik sonun faturası babası Ali Süreyya’ya değil anası Nebahat’a kesilmiştir. Bu arada analık vazifesini unutan Nebahat bebek *Hilka*’la beraber “yaratılış” ı da ölüme mahkûm etmiştir. Nebahat’ın erkekleşerek ödediği bedel bu isim sembolizasyonu ile genelleştirilmiştir. Oyunun sonunda Kayınpeder Ali Tevfik Bey’in şu sözleri oyunun vermek istediği fikrin bir özeti niteliğindedir:

*“Toplum içinde bozulan karı-koca dengesinin mini mini kurbanları... Modern yaşamada erkek başıboş bir serbestliğe koşuyor, kadın ezilmemek için erkekleşmeye uğraşiyor. Tabiatın bu iki cinse verdiği rolleri değiştirmek kabil mi? Kadın sırasında erkeklere ait işleri de görebilir. Fakat cinsinin sınırını şaşırarak kadar ileriye varmamak şartıyla.”*²³

Oyunda geleneksel erkeği temsil eden Ali Tevfik Bey oyunun merkezinde yer alan kadının çalışması meselesinin sınırlarını keskin bir biçimde çizer: “*cinsinin sınırını şaşırarak kadar ileri varmamak*” koşuluyla. Böylece oyunun nihai mesajı verilir: Kadın çalışma hayatına girmemelidir, oyundaki

²² Leyla Kırkpınar, a.g.e, s. 17

²³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, a.g.e, s. 79

ifadeyle “erkekleşmemeli” dir. Aksi takdirde tüm Türk toplumunun geleceğini etkileyecek olan “yaratılış” da tehlike altına girecektir.

Peki, Nebahat analık vazifelerini gerçekten unutmuş mudur? Ali Süreyya ve Nabahat’ın imzaladıkları evlilik sözleşmesi gereği her iş müşterek olarak yapılacak, ortak olan çocuğun bakımı ise yalnız anaya değil dönüşümlü olarak ana baba arasında paylaşılacak bir görev olarak belirlenmiştir. Buna rağmen bebek Hilkat’ın ölümünün sorumlusunun oyunda Nebahat olarak gösterilmesi Hüseyin Rahmi’nin de kadın meselesine Kemalist projenin bakış açısıyla baktığına bir kanıt olarak gösterilebilir.

Oyunda kadının geleneksel rolleri vurgulanır. Kadın analık vazifesini her ne pahasına olursa olsun unutmamalıdır. Kadın bu asli vazifeyi unuttuğunda geleneksel rollerin taşıyıcıları tarafından dışlanma ve aşağılanma gibi toplumsal cezalara maruz kalacaktır. *Kadın Erkekleşince*’de Nebahat, dışlanma ve aşağılanma gibi toplumsal cezaların yanında kendine de en büyük manevi cezayı verir. O, çalışmak istemekteki inat ve hırsıyla bir kadın için manevi olarak ağır bir bedel olan bebeğinin ölümünün baş müsebbibi ilan edilmiştir. Böylece oyunda, kadın erkekleşme çabasının ve macerasının bedelini, en kendine ait olan bir biçimdeki yıkımla, çocuğunu kaybetmekle ödemeye mahkûm edilir.

“Kadın Erkekleşince”, erken cumhuriyet döneminde geleneksel ve modern değerler arasında sıkışıp kalan toplumsal cinsiyet rollerinin hallerini ortaya koyarken bir diğer yandan dönemin ulus inşa sürecinde toplumsal cinsiyet rollerine atfedilen misyonlar açısından da önemli göstergeler taşımaktadır. Dönemin siyasi ideolojisi ulus evlatlarını yetiştirecek olan ulusun kadınlarından, Türklüğü yükseltecek ve onurlandıracak üstün vasıflara sahip olmasını beklerken, erkeklerden ise, bu konuda kadınlara yol gösterici ve yardımcı olmasını beklemiştir.

Yeni Cumhuriyet, ulus devlet inşa sürecinde yaratmak istediği ideal Türk toplumunun kurgusunu, aile içinde başlayan sevgi temelleri üzerine kurmuştur. Bu sevgi temelini, bir yandan bireyler arasındaki ilişkileri güçlendirirken diğer yandan da toplumla devlet arasındaki bağı sıkılaştırması beklenmiştir. Böylece sevgi temelleri üzerine kurulu sarsılmaz bir milliyetçilik kurmak amaçlanmıştır. Milliyetçilik, siyasi bir ideoloji olmaktan çıkıp, gündelik

yaşama indirgenen bir pratik haline getirilerek toplumun milli kimliğini içselleştirmesi kolaylaştırılmıştır.

Daha çok Batılı olmayan toplumlarda görülen, milliyetçiliklerin yeni kadın ve yeni aile modellerini beraberinde getirmesi kurgusu, erken Cumhuriyet'te de örneği görülen bir süreç olmuştur. Ailenin düzenlenmesini de içeren 1926 Medeni Kanunu'nda biçimlendirilen çalışabilen (eşinin rızasıyla), boşanma hakkına sahip, çocuklarının velayetini alabilen yeni kadında ve sevgi -sadakat temeli üzerine kurulmak istenen aile örneğinde bu süreci izlemek mümkün.²⁴

Medeni Kanun'da, “Devletin temel yapı taşı olarak (karı kocalığa dayalı) aile gösterilir. Ve bir kişiyi diğer bir kişiye bağlayan diğer bütün bağların yasal olarak tanınmadıkları duyurulur. Kişi sadece ulus devlete ve onun tek makbul aracı birimi olan aileye sadakat göstermekle yükümlüdür.”²⁵ Böylelikle devlet vatandaşları ile arasında aile aracılığıyla organik bir bağ kurmuş olmaktadır. Aile içinde başlayan bu organik bağ ne kadar kuvvetli doğarsa, milliyetçilik de o kadar güçlü ve sarsılmaz olacaktır.

Ulus devlet, inşasını sağlamada kullandığı aile bağları içerisinde kadına da başat bir rol vermiştir. Bu rol devlet için hayati önemi olan, gelecek Türk evlatlarını yetiştirme vazifesidir. Ulus devlet, mevcudiyetinin devamı olarak gördüğü gelecek nesli yetiştirme sorumluluğunu onun ilk yetiştiricisi ve eğitmeni olan kadına yüklemiştir:

“Toplumların bekası için yeni kuşakların yetiştirilmesinde, toplumsal kodların iletilmesinde kadınlar, annelik rolleri nedeniyle ulus devlet ideolojileri çerçevesinde tüm toplumsal projelerde merkezi öneme sahip oldular. Kadınların geleneksel cinsiyet rolleri, milliyetçilik ideolojisi ve milli devletin “sosyal mühendislik” programlarında yeni anlamlar yüklenerek yeniden kurgulandı. Aile ulusun ahlaki bir ünitesi olarak tanımlandı ve aile içi işbölümü geleneksel cinsiyet rollerine göre, evi geçindiren erkek ve ev

24 Nühket Sirman, “Kadınların Milliyeti”, Tanıl Bora (IV. Cilt ed), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, IV. Cilt: Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 231

25 Nühket Sirman, “Akrabalık, Siyaset ve Sevgi: Sömürge Sonrası Koşullarda Namus-Türkiye Örneği”, Shahrzad Mojab, Nahla Abdo (ed), *Namus Adına Şiddet. Kuramsal ve Siyasal Yaklaşımlar*, (İstanbul. Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 53

bakımını üstlenen kadın olarak belirlendi."²⁶

Böylece Cumhuriyet'in yarattığı yeni kadın, ulus devlet inşa sürecinin temel taşıyıcısı haline getirildi. Hüseyin Rahmi'nin 1933'te kaleme aldığı Kadın erkekleşince adlı oyunu bir önceki bölümde anlatılmaya çalışıldığı gibi reformlarla yaratılan; "yeni kadın" ve "yeni erkek modellerinin arasındaki ilişkileri yansıtmasının yanında, ulus devlet kurgusu içerisindeki toplumsal cinsiyet rollerine dair önemli ipuçları da taşımaktadır. Kadının ulus devlet kurgusundaki rolü hakkındaki ipuçları, oyunda ağırlıklı olarak geleneksel erkeği temsil eden Ali Tevfik Bey tarafından ifade edilmiştir.

Ali Tevfik Bey, Mebrure Hanım'ın oğlu Ali Süreyya ve Nebahat'in gizlice evlendiklerini öğrendiğinde; Nebahat'ı kıyamet kopsa da evine almayacağını söylemesi üzerine: "*Hanım sen ana isen ben de babayım. Bu yurdun birinci sahibi, aile başıyım. Oğlumuzun sokak ortasında ölümünü herkese seyrettirecek kadar taş yürekli bir adam değilim.*"²⁷ diyerek cevabını verir.

"Bu yurdun birinci sahibiyim" diyerek kendisini ulus devlet kurgusunda ulusal özne olarak ilan eden Ali Tevfik Bey, aynı zamanda kadının bu kurguda nesne oluşunun da altını çizer. Kadınlar tipik biçimde ulusun sembolik taşıyıcıları olarak görevlendirilmelerine rağmen ulusal bir özne olarak değil özneyi besleyen ve yaşatan bir nesne olarak kullanılmışlardır.²⁸ Ali Tevfik Bey, Medeni Kanun'un erkeğe verdiği aile birliği başkanlığı yetkisiyle son sözü söyleme hakkını kendisinde bulur.

Ulus inşası sürecinde kadının annelik işlevinin genişletilerek ulusun ve toplumun anneliği haline getirilmesi, kadının süreç içindeki sembolik rollerinin araçsallaştırıldığını göstermektedir. Dönemin kadına münevver bir kimlik kazandırmaya yönelik çabaları da kadının, ulusun anneliği rolünü başarıyla gerçekleştirmesi kurgusuna oturmaktadır. Bu noktada Mustafa Kemal'in, kadının annelik vazifesinin önemini altını çizen şu ifadeleri bahsedilen kurguyu tamamlayıcı niteliktedir:

²⁶ Ayşe Durakbaşı, a.g.e, s.36

²⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, a.g.e, s.42

²⁸ Anne McClintock, "Aile Bağları: Toplumsal Cinsiyetçilik, Milliyetçilik ve Aile", *Feminist Çerçeve* 8 Mart 2001, s.107

“Anaların bugünkü evlatlarına vereceği terbiye eski devirlerdeki gibi basit değildir. Evsafî lâzımevi haiz evlat yetiştirmek, evlatlarını bugünkü hayat için faal bir uzuv haline koymak, pek çok yüksek evsafın hamili olmaya mütevakkıftır. Kadınlarımız erkeklerden daha münevver, daha feyizli, daha fazla bilgili olmaya mecburdurlar. Eğer hakikaten “milletin anası” olmak istiyorlarsa böyle olmalıdırlar.”²⁹

Mustafa Kemal’in ifadelerinde kadın erkeklerden daha münevver, daha feyizli ve daha bilgili olmaya mecbur tutulmuştur. Ulus devletin kadına yüklediği bu görev bir mecburiyet olarak gösterilmiştir. Kadının bu üstün niteliklere sahip olma mecburiyeti “milletin anası” olmak istemesiyle de bir koşula bağlanmıştır. Burada, kadına atanan “milletin anası” mertebesinin kutsiyeti sezdirilerek, kadının bu cazip misyonu üstlenmesi teşvik edilmiştir.

Oyunda, ulus devletin, varlığını organik bir bağ üzerine kurup kuvvetlendirmek üzere özdeşlik kurduğu “aile” nin sağlıklı bir yapıya sahip olmasının önemi vurgulanır. Ali Tevfik Bey tarafından söylenen aşağıdaki ifadeler aile birlikteliğinin millet birlikteliğiyle özdeş olduğunun da bir göstergesi niteliğindedir.

“ Karı kocanın birbirleriyle zıtlaşmaları, işte aile sofrasına ilk zehir buradan saçılır. Bütün bir milletin yaşaması, refahı, yaşama düzeni karı koca arasındaki iyi geçimden başlar. Kadın sırasında erkeklere ait işleri de görebilir. Fakat cinsinin sınırını şaşırarak kadar ileriye varmamak şartıyla.”³⁰

Oyunda, milletin yaşaması ve refahı, karı koca arasında sevginin bir sonucu olan iyi geçime bağlanmaktadır. Oyunda bu iyi geçimi zedeleyen hatta bozulmasına neden olan taraf, ağırlıklı olarak çalışma hayatına girecek analık görevini unutan Nebahat olarak gösterilir. Nebahat’ın çalışmak istemedeki hırs ve iddiası, bebeği Hilkat’i ölüme terk edecek boyutlarda gösterilmiştir.

Oyunda, Ali Tevfik Bey’in Hilkat’in cenazesinde Nebahat ve Ali Süreyya özelinde tüm Türk toplumuna seslenişi, kadın ve erkeğe yüklenen geleneksel analık ve babalık rollerinin öneminin altını çizmektedir: “*Evlenden*

²⁹ Zehra Erat, a.g.e, s. 54

³⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, a.g.e, s. 80

önce ana baba olmak hakkını öğreniniz. Bu küçük tabut Türk kökünün bir filizinden soy verecek birini mezara götürüyor. Asıl hüner doğurmakta değil, büyümektedir. Bu da vatana ait sosyal görevlerin en büyüklerindedir.”³¹

Nebahat, evladına analığın yanında ulusun analığı gibi kutsal bir misyonu da taşımaktadır. Oyunda çalışma hırsına yenilen Nebahat, Hilkat’le birlikte ulusun bir evladını da ölüme mahkûm ederek, bu kutsal görevi yerine getirememiştir. Nebahat’ın yerine getiremediği bu görev Ali Tevfik Bey tarafından vatana ait sosyal görevlerin en büyüğü olarak vurgulanmaktadır.

Nebahat’ın, Türk devrimlerinin ona verdiği haklarla medeni bir evlilik yapması ona hukuken kocasıyla arasında bir eşitlik sağlamamıştır. Diğer yandan Medeni Kanunun tanıdığı hakları kullanarak iş hayatına atılmasıyla, birinci durumdaki eşitsizlik, onun yaratılış itibarıyla kadın olması nedeniyle katlanarak devam etmiştir. Nebahat, doğanın kendine verdiği analık vazifesini istese de üzerinden atamayacaktır. Çünkü bu vazife cinsinin yaratılışından gelmektedir. Ali Süreyya bu duruma kanıt olarak memenin anada olmasını öne sürer. Böylece kadının analık vazifesi bir ihmal dahi kaldırmayacak doğal bir kanun haline getirilir. Meseleyi, antropolojik olarak yaratılışa indirmek kadının kamusal ve özel alanda hiçbir üst mekanizmaya karşı duramayıp tüm eşitsizlikleri kabullenip, itaat etmesi tehlikesini doğurmuştur. Oyunda da kadının bu zorunlu görevi kabullenışı, Nebahat’ın kendi diliyle ifade edilmese de, son sözün geleneksel otorite olan Ali Tevfik Bey’in “kadın cinsinin sınırını aşmayacak” mesajıyla verilmektedir.

Ali Tevfik Bey’in Nebahat’a: “*Ağır başlı yüzün bana yalnız bir aileyi değil, kuşağı dolayısıyla bütün Türklüğü yükseltecek, beklenen geleceğin kadınının müjdesini verir gibi oluyor.*”³² sözleri, Davis’in öne sürdüğü; kadının etnik ve ulusal sürece dâhil edildiği rollerden biri olan ulusal kültürün aktif aktarıcısı rolünü hatırlatmaktadır. Bu noktada Nebahat’ın görevi, sadece sevgiye dayalı kurulan aileyi korumak ve yükseltmek değil bir büyük aile olan Türk ulusunu da yükseltmek ve yüceltmek olarak gösterilmektedir. “Kadınlar topluluğunun kimlik ve şerefının, hem bireysel hem de kolektif olarak sembolik taşıyıcıları şeklinde kuruldukları için çoğunlukla bu “temsil

31 Hüseyin Rahmi Gürpınar, a.g.e, s.80

32 Hüseyin Rahmi Gürpınar, a.g.e, s. 56

yükü” nü taşımaları özellikle onlardan beklenmektedir.”³³

Erken Cumhuriyet’in ulus devlet kurgusunun işleyişinde kadına hayati bir görev yüklenmiştir ancak kurgu; kendi içinde, özel ve kamusal alanda liderinin erkek olduğu “erkeğin ulusal ailesi”³⁴ ni yaratarak kadını edilgen bir nesne haline dönüştürmüştür. Dönemin siyasal politikaları, ulusun anneliği başrolünü verdiği kadını; çelişkiler barındıran gelenekselden kopmayan modern normlar içerisinde tutmak isterken kadının özel ve kamusal alanda birey olabilmesini zorlaştırmıştır. Sonuç olarak, varlığını kocasına ve çocuklarına adanmış, bunun da ötesinde ulusun kimlik ve şerefine “temsil yükü” nü omuzlamış fedakâr bir kadın tipi yaratılmıştır.

Erken cumhuriyet döneminin ulus devlet inşasında, toplumsal cinsiyet rolleri, ulusun taşıyıcı birer ögesi olarak yeniden kurgulanırken erkek, etkin bir özne olarak sürece dâhil edilmiş; kadın ise edilgen bir nesne konumunda sürece katılmıştır. Çıkarılan kanunlarda kadın, erkek vesayeti altında kalmaya devam ederken erkek, aile ve toplum içindeki öncü rolünü sürdürmüştür. Kemalist reformların kadına tanıdığı haklar, kadını özgürleştirmek ve toplumda var olmasını sağlamak amacıyla çok modernleşmeyi toplumsal alanda örnekleyebilmekten öteye gidememiştir.

Cumhuriyet, ideal kadını Batı’daki hemcinslerinin sosyo-ekonomik standartlarına taşımak istemiştir ancak siyasal otorite, bu amacı belirlerken, amaca uygun altyapılar oluşturamamıştır. Örneğin Türk Medeni Kanunu, kadına eşinin rızasını alarak çalışma hakkı tanımış, fakat çocuklu bir kadının iş hayatında ihtiyaç duyacağı olanakları sunmakta geri kalmıştır. Bu da kadının özgürleşerek var olabileceği toplumsal alandaki yaşamını zorlaştırarak, kadını, özel alan ile kamusal alan rolleri arasında zor bir denge kurmaya mahkûm etmiştir.

Yeni ulus devletin, geleneklerini muhafaza edip aynı zamanda modern hayata ayak uydurmasını beklediği kadın tipinden iyi bir anne, iyi bir eş olmasının yanında, ulus yetiştiriciliği görevi de beklenmiştir. Bu görev ka-

33 Nira Yuval Davis, *Cinsiyet ve Millet*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 93-94

34 Anne McClintock, a.g.e, s.109

dına verilen, sıradan bir anneliğin ötesinde aydın, vatanına milletine bağlı, kudretli ulus evlatları yetiştirmek misyonu ile taçlandırılmıştır. Kadının, kutsal ve ulvi olarak gösterilen bu misyonu dönemin resmi söylemlerinde de dile getirilerek, kadının görevinin ciddiyeti vurgulanmıştır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Kadın Erkekleşince adlı oyunu da erken cumhuriyetin uluslaşma ve modernleşme süreçlerinde toplumsal cinsiyet kurgusunun nasıl şekillendiğini yansıtırken, modern toplumsal normların, dirençli olan geleneksel normlara karşı nasıl bir mücadele verdiğine ve kadının, bu mücadelede birey olabilme mücadelesini ne ölçüde yürütebildiğine farklı bir kurguyla yaklaşmıştır. Oyun' da, kadının çalışma yaşamına girmesi "erkekleşmesi" olarak, erkeğin kadının ev içi sorumluluklarını paylaşması ise erkeğin "kadınlaşması" olarak marjinalleştirilmiştir. Böylece oyun, modern toplumsal cinsiyet rollerini kadını kadınlıktan, erkeği de erkeklikten çıkarabilen bir olgu olarak ortaya koyarak, modern olana karşı toplumun bir kesiminin tahammül ve kabulünü ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

- Arat, Zehra, "Kemalizm ve Türk Kadını", Ayşe Berktaay Hacımırzaoğlu (ed.), *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998): 51- 70
- Atatürk, Mustafa Kemal, "Konya Kadınları İle Konuşma", *Söylev ve Demeçler*, cilt: 2, s. 151-157
- Davis, Nira Yuval, *Cinsiyet Ve Millet*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003
- Durakbaşa, Ayşe, "Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve Münevver Erkekler," Ayşe Berktaay Hacımırzaoğlu (ed.), *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998): 29- 50
- Gürbilek, Nurdan, *Kör Ayna, Kayıp Şark*, Metis Yayınları, İstanbul, 2004
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi, *Kadın Erkekleşince*, Atlas Kitabevi, İstanbul,

1968

- Kandiyoti, Deniz, *Cariyeler, Bacılar, Yuttaşlar-Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, Metis Yayınları, İstanbul, 2007
- Kırkpınar, Leyla, “Türkiye’de Toplumsal Değişme Sürecinde Kadın”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s.21
- McClintock, Anne, “Aile Bağları”, *Feminist Çerçeve*, (8 Mart 2001), s. 103-117
- Sirman, Nükhet, “Akrabalık, Siyaset ve Sevgi: Sömürge Sonrası Koşullarda Namus- Türkiye Örneği,” Shahrzad Majob, Nahla Abdo (ed.) *Namus Adına Şiddet: Kuramsal ve Siyasal Yaklaşımlar*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Eylül 2006), s.43-61
- Sirman, Nükhet, “Kadınların Milliyeti”, Tanıl Bora (IV. Cilt ed), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, IV. Cilt: Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 226-244
- Tekeli, Şirin, *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1982

FROM CONVENTIONAL TO MODERN PATRIARCHY: “KADIN ERKEKLEŞİNCE”

Abstract

This article examines the assumed relationship between modernization and nation building in the early republic and social gender by basing it on the play, *Kadın Erkekleşince*, by Hüseyin Rahmi Gürpınar (1933). The purpose of this study is to present the instrumental use of social gender roles in modernization and nation building in the early republic through examples from the book, theoretical data and legal texts. In the article, instrumentalized social gender is approached from the perspective of a private sphere, family structures, besides the public sphere. The article argues that throughout this modernization and nationalization, despite the dominant role given to women, this role deprived them of their rights such as individuation and equality with men in the private and public sphere. Finally, it underlines that the dominant role given to women in this period and the restrictions on women’s rights and freedom are formed within the framework of tradition.

Key words: Social gender, modernization, nation state, nationalization and women, Hüseyin Rahmi Gürpınar

Öz

Bu makale, Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın 1933’te kaleme aldığı *Kadın Erkekleşince* adlı tiyatro oyunu üzerinden erken cumhuriyetin modernleşme ve ulus devlet inşa süreçleri ile toplumsal cinsiyet arasında kurgulanan ilişkiyi ele almaktadır. Çalışmanın amacı, erken cumhuriyet döneminde toplumsal cinsiyet rollerinin modernleşmede ve ulus inşasında bir araç olarak kullanılmasını, oyundaki örnekler ile kuramsal veriler ve dönemin hukuk metinleriyle birlikte ortaya koymaktır. Makalede, araçsallaştırılan toplumsal cinsiyet, kamusal alanın yanında özel alan olan aile yapısı içerisinde de ele alınmıştır. Çalışma; yukarıda söz edilen modernleşme ve uluslaşma sürecinde, kadına verilen başat taşıyıcı role karşın bu rolün, kadını birey olma ve özel-kamusal alanda erkekle eşit şartlara sahip olmak gibi haklardan mahrum bıraktığını savunmaktadır. Son olarak; kadına, söz konusu olan süreçlerde atfedilen

başat rol ile kadının hak ve özgürlüklerindeki sınırlamaların geleneksel etrafında şekillendiğinin altını çizmektedir.

Anahtar kelimeler: Toplumsal cinsiyet, modernleşme, ulus devlet, uluslaşma ve kadın, Hüseyin Rahmi Gürpınar.